

ВЛИЯНИЕ НА ВИДА СПОРТ И ПОЛОВИТЕ РАЗЛИЧИЯ ВЪРХУ ЦЕЛЕВАТА ОРИЕНТАЦИЯ И ВЪЗПРИЕТИЯ МОТИВАЦИОНЕН КЛИМАТ

Г. Домусчиева - Роглева, М. Георгиев, А. Славчев

THE INFLUENCE OF THE TYPE OF SPORT AND THE DIFFERENT SEX OVER THE GOAL ORIENTATION AND THE ACCEPTED MOTIVATION CLIMATE

head assist G.Domuschieva-Rogleva, head assist M.Georgiev, PhD, assoc.prof. A.Slavchev, PhD

key words: Psychology, object orientation, motivation climate

The authors study the peculiarities and the correlation between the goal orientation and the accepted motivation climate in sportsmen and sportswomen from team and individual type of sport. It is ascertained that the motivation climate, orientated at mastership is connecting with the goal orientation at the task, while the orientated at performance motivation climate – with the goal orientation at itself. To encourage the orientation at the task it is necessary to ensure motivation support, that will be apprehended by the competitors as connected to the task.

Съществено място сред мотивационните фактори в спорта заемат целевата ориентация и възприетия мотивационен климат. Техните особености определят отношението на спортиста към резултатите от дейността, към тренировъчния процес и състезанието.

Целевата ориентация разкрива основните цели, които си поставя спортиста. Тя съдържа два основни компонента - ориентация към задачата и ориентация към себе си. В своето единство те определят целевата ориентация. *Ориентираните към задачата* спортисти свързват постиженията си и успеха със своите умения, със самоусъвършенстването, и вложените усилия. Състезанието за тях е възможност за повишаване на майсторството, а по-добрият противник дава по-големи възможности за усъвършенстване [Nicholls, 1989; J. Duda, 1989].

Ориентираните към себе си спортисти сравняват собствените си способности със способностите на другите. Успехът или неуспехът са резултат от доминирането, превъзходството или подчинеността в сравнение с другите. Търси се победа на всяка цена. Липсата на непрекъснати успехи води до прекратяване на спортносъстезателната дейност.

Основният постулат в теорията за целевата ориентация е, че диспозиционната ориентация на индивидите към задачата или към себе си е резултат от социалния опит, получен при заниманията със спорт и тези ориентации впоследствие влияят върху това дали индивидите ще приемат цели, ориентирани към задачата или към представянето в специфични ситуации. Доминиращият мотивационен климат също влияе върху възприемането на цели, свързани с постижение [Ntoumanis and Biddle, 1999]. Природата на целевото състояние (нивото на включване към задачата или към себе си), активирана в специфична спортна ситуация ще се определя от индивидуалните предпочитания (целева ориентация) и ситуационни условия (мотивационен климат).

Възприетият мотивационен климат е свързан със субективната оценка на факторите от средата: нивото на състезанието, неговата субективна значимост за спортиста, изискванията и очакванията на треньора, ръководството на клуба и значимите други - близки, приятели, публика, широката общественост. Възприетият мотивационен климат се определя от два фактора - насоченост към майсторство и насоченост към изпълнение [Ames, 1992].

При възприетия *мотивационен климат, ориентиран към майсторство (mastery-oriented climate)* високо се ценят развитието на навиците и уменията, общественото признание за вложените усилия, груповите цели и интереси; грешките са част от процеса на учене и усъвършенстване.

Възприетият *мотивационен климат, ориентиран към представяне (performance motivational climate)* извежда на преден план индивидуалните способности спрямо способностите на другите, както противници, така и съотборници. Цени се висококвалифицираният състезател в отбора. Усилията, инструкциите на треньора са насочени към тях. С тях се свързва успехът или неуспехът, грешките се наказват.

Изследванията разкриват, че спортистите от разнообразни видове спорт с възприет мотивационен климат, ориентиран към майсторство, чувстват по-голямо удоволствие и удовлетвореност от заниманията със спорт, оценяват треньора си по-благоприятно и вярват, че трябва да се трудят упорито, за да напреднат [Roberts, et al., 1996]. Според Ames [1992] ориентираният към майсторство мотивационен климат предполага по-адаптивни модели в сравнение с ориентирания към представяне климат. Изследванията в областта на физическото възпитание и спорта верифицират това предположение. Възприемането на климат, ориентиран към майсторство се свързва с висока вътрешна мотивация за занимания със спорт, подчертаване на усилията и удовлетвореност. Обратно - възприемането на климат, ориентиран към представянето се свързва с по-неадаптивни мотивационни модели, като негативни нагласи спрямо дейността, до-

сада и подчертаване на нормативно определените стандарти.

Климатът, ориентиран към майсторство или към представяне определя нивото, на което личността участва и се състезава. Ориентираните към представяне спортисти са посклонни да се мотивират от фактори като висок социален статус или повишена самооценка [Duda, 1992].

Създаденият от треньора мотивационен климат води до формирането на специфична целева ориентация у спортистите. Стилът на ръководство, поощренията и наказанията, наградите и очакванията разкриват ценностната ориентация на треньора и стават основа за изграждането на съответстваща на тях целева ориентация у спортиста.

Допускаме, че спецификата на вида спорт и половите различия определят особеностите в целевата ориентация и мотивационния климат. В съгласие с теоретичните предпоставки [Ames, 1992] предполагаем, че възприетият климат, ориентиран към майсторство се свързва с ориентацията към задачата, докато възприетият мотивационен климат, ориентиран към представянето се отнася към ориентацията към себе си.

Целта на изследването е да се разкрият особеностите и взаимовръзката на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при спортисти от колективни, индивидуални видове спорт и единоборства, а така също при мъже и жени.

ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО:

- да се разкрият особеностите на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при спортисти от колективни, индивидуални видове спорт и единоборства;

- да се разкрият особеностите на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при мъжете и жените от колективни, индивидуални видове спорт и единоборства;

- да се анализират съотношенията на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат между групите: колективни, индивидуални спортове и единоборства; мъже и жени.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

- *Task end Ego Orientation in Sport Questionnaire* (TEOSQ) - предназначен за изследване на целевата ориентация в спорта [Duda & Nicholls, 1992]. Тестът се състои от 13 айтема и 5 степенна скала Ликертов тип за оценка на степента на тяхната изразеност. Измерва факторите ориентация към задачата и ориентация към себе си.

- *Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire* (PMCSQ) - методика за диагностика на възприетия мотивационен климат [Seifriz et al., 1992]. Състои се от 21 айтема и 4 степенна скала Ликертов тип за оценка. Измерва два фактора - мотивационен климат, ориентиран към представяне и мотивационен климат, ориентиран към майсторство.

Обект на изследване са 78 състезатели - 50 от колективни спортове (волейбол, баскетбол, хандбал и ръग्би), 13 от индивидуални (лека атлетика) и 15 от единоборства (бокс, кикбокс и борба), 40 жени и 38 мъже.

РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Сравнителният анализ на експерименталните данни (критерий на Kruskal-Wallis) показва, че между практикуващите трите вида спорт - колективни, индивидуални и единоборства не съществува статистически значима разлика по изследваните променливи. Но диференцираният сравните-

лен анализ (по двойки видове спорт) (критерий на Mann - Whitney) разкрива значими различия и по четирите изследвани фактора (ориентация към задачата, ориентация към себе си, мотивационен климат, ориентиран към майсторство и мотивационен климат, ориентиран към представяне). Разлика се наблюдава и по фактора пол.

По отношение на **целевата ориентация**, при изследваните лица, като цяло, преобладава ориентацията към задачата ($M=4,25$; $SD=0,76$). Ориентацията към себе си е със стойност $M=2,88$; $SD=0,76$. Разликата между двата показателя (критерий на Wilcoxon) е статистически значима ($\alpha=0,001$). По отношение на факторите пол и вид спорт ориентацията към задачата е също значително по-изразена.

Сравнителният анализ на целевата ориентация между мъжете и жените (Mann - Whitney) разкрива статистически значими разлики по ориентацията към задачата ($\alpha=0,03$). При жените тя е по-висока. По фактора вид спорт, значими различия в целевата ориентация не се разкриват.

Противоречиви са резултатите от изследванията за влиянието на пола върху целевата ориентация. Duda [1989] установява, че жените са насочени предимно към задачата, а мъжете - към себе си. Duda, et al. [1995] посочват че и при мъжете и при жените преобладава ориентацията към задачата, но при жените тя е по-голяма. Съществени различия в ориентацията към себе си не се разкриват. Li, et al. [1996] не намират никакви различия между мъжете и жените в ориентацията към задачата. Различия установяват в ориентацията към себе си, като при мъжете тя е по-висока.

При цялата група изследвани лица **възприетият мотивационен климат**, ориентиран към майсторство ($M=3,25$; $SD=0,28$) е значително по-изразен в сравнение с възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне ($M=2,73$; $SD=0,35$). Разликата е статистически значима ($\alpha=0,001$). Значими различия между двата фактора се разкриват и по отношение на пол и вид спорт.

Анализът на съотношението на възприетия мотивационен климат при мъжете и жените показва значими различия по мотивационния климат ориентиран към майсторство ($\alpha=0,01$). И тук, жените се характеризират с по-силна изразеност по този показател.

По фактора вид спорт, значими статистически различия между компонентите на мотивационния климат, не се установяват.

За разкриване на **връзките и взаимозависимостите** между четирите изследвани показателя приложихме корелационен анализ (критерий на Spearman). Основавайки се на теоретичните основи и на резултатите от валидизацията и стандартизацията на използваните тестове, корелациите между двойките показатели във всеки от тях (ориентация към задачата и ориентация към себе си - TEOSQ; мотивационен климат ориентиран към майсторство и към представяне - PMCSQ) трябва да са с ниски стойности. Тези очаквания се потвърждават в изследването. *При изследваните лица, като цяло*, значими зависимости се разкриват между ориентацията към себе си и възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне ($r=0,44$; $\alpha=0,01$), а така също между ориентацията към задачата и възприетия мотивационен климат, ориентиран към майсторство ($r=0,56$; $\alpha=0,01$).

В групата на жените съществува зависимост между ориентацията към задачата и мотивационния климат,

ориентиран към майсторство ($r=0,42$; $\alpha=0,01$). При мъжете се разкрива същата зависимост между двата показателя ($r=0,48$; $\alpha=0,05$), а така също - между ориентацията към себе си и мотивационния климат, ориентиран към представяне ($r=0,48$; $\alpha=0,05$).

При спортистите от *колективните спортове* зависимост се наблюдава между ориентацията към себе си и мотивационния климат ориентиран към представяне ($r=0,4$; $\alpha=0,05$) и ориентацията към задачата и мотивационния климат, ориентиран към майсторство ($r=0,46$; $\alpha=0,01$). Зависимост между последните два показателя, но в много по-голяма степен, съществува и в групата на спортистите от *единоборствата* ($r=0,62$; $\alpha=0,05$). В групата от индивидуални видове спорт само ориентацията към себе си се свързва с мотивационния климат ориентиран към представяне ($r=0,58$; $\alpha=0,05$).

ОБОБЩЕН АНАЛИЗ

Изследваните спортисти от *единоборства*, индивидуални и колективни видове спорт са с по-силна изразеност на ориентацията към задачата, в сравнение с ориентацията към себе си. По-силна е изразеността на ориентацията към задачата и при мъжете, и при жените, като при жените тя е значително по-голяма.

Възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство преобладава в сравнение с възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне. При жените показателят е по-силно изразен, в сравнение с мъжете.

Спортистите, ориентирани към задачата, възприемат мотивационния климат като насочен към майсторство, а спортистите ориентирани към себе си, възприемат мотивационния климат като насочен към представяне. Подобна тенденция установяват и Roberts и Ommundsen [1996] - спортистите ориентирани към задачата оценяват мотивационния климат като насочен към майсторство, а спортистите ориентирани към себе си възприемат мотивационния климат като насочен към изпълнението.

При жените това съотношение се запазва, докато при мъжете се наблюдава, както ориентация към задачата и насоченост към майсторство, така и ориентация към себе си и насоченост към представяне. При спортистите и от трите вида спорт ориентирани към задачата възприемат мотивационния климат като насочен към майсторство. При спортистите от *единоборствата* тенденцията е значително по-изразена.

Получените резултати потвърждават хипотезата ни, че възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство се свързва с целевата ориентация към задачата, докато ориентираният към представяне мотивационен климат - с целевата ориентация към себе си, което допълва получените резултати и в други изследвания [Ntoumanis, N., Biddle, S., 1998]. Тези резултати са важни за треньорите и родителите и психологическото обкръжение, което се опитват да създават в спорта. Ако се цели поощряване на ориентацията към задачата е необходимо да се осигурява мотивационна подкрепа, която ще се възприема от състезателите като свързана със задачата. Специално внимание трябва да се обръща на ориентацията към себе си, особено при състезателите с висока възприета компетентност, при които мотивационните процеси и резултати могат да бъдат негативни [Duda, 1992].

По-нататъшните изследвания на особеностите на целевата ориентация и мотивационния климат могат да се свържат със спортните резултати при спортистите от различните видове спорт.

ЛИТЕРАТУРА:

Ames, C., Achievement goals, motivational climate, and motivational processes. In G. C. Roberts (Ed.), *Motivation in sport and exercise*, Human Kinetics, 1992.

Duda, J. L., & Nicholls, J. G. Dimensions of achievement motivation in schoolwork and sport. *Journal of Educational Psychology*, 3, 1992.

Duda, J. L. Motivation in sport setting: A goal perspective approach. In Roberts, G. C. (Eds.), *Motivation in Sport and Exercise* (pp.57-91) . Champaign, Illinois: Human Kinetics., 1992

Duda, J.L. Relationship between task and ego orientation and the perceived purpose of sport among high school athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 1989.

Li, F., Harmer, P., & Acock, A. The task and ego orientation in sport questionnaire: construct equivalence and mean differences across gender. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 68, 1996.

Nicholls, J. *The competitive ethos and democratic education*. Harvard University Press. 1989

Ntoumanis, N., Biddle, S. The relationship between competitive anxiety, achievement goals, and motivational climates. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, vol.69,2,1998.

Ntoumanis, N., Biddle, S. A review of motivational climate in physical activity. *Journal of Sports Sciences*, 17, 1999

Roberts, G. C., & Ommundsen, Y. Effect of goal orientation on achievement beliefs, cognition and strategies in team sport. *Scandinavian Journal of Medicine Science and Sport*, 6, 1996.

Seifriz, J. J., Duda, J.L., & Chi, L., The relationship of perceived motivational climate to intrinsic motivation and beliefs about success in basketball. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 14, 1992.

ВЛИЯНИЕ НА ВИДА СПОРТ И ПОЛОВИТЕ РАЗЛИЧИЯ ВЪРХУ ЦЕЛЕВАТА ОРИЕНТАЦИЯ И ВЪЗПРИЕТИЯ МОТИВАЦИОНЕН КЛИМАТ

гл.ас.Галина Домусчиева - Роглева, гл.ас.д-р Михаил Георгиев, доц.д-р Апостол Славчев

Ключови думи: Психология, Целева ориентация, Мотивационен климат

Автори изследват особеностите и взаимовръзката на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при спортисти от колективни, индивидуални видове спорт. Установява се, че възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство се свързва с целевата ориентация към задачата, докато ориентираният към представяне мотивационен климат - с целевата ориентация към себе си. За да се поощри ориентацията към задачата е необходимо да се осигури мотивационна подкрепа, която ще се възприема от състезателите като свързана със задачата.

Рецензент проф. Петър Бонов, д.п.н.